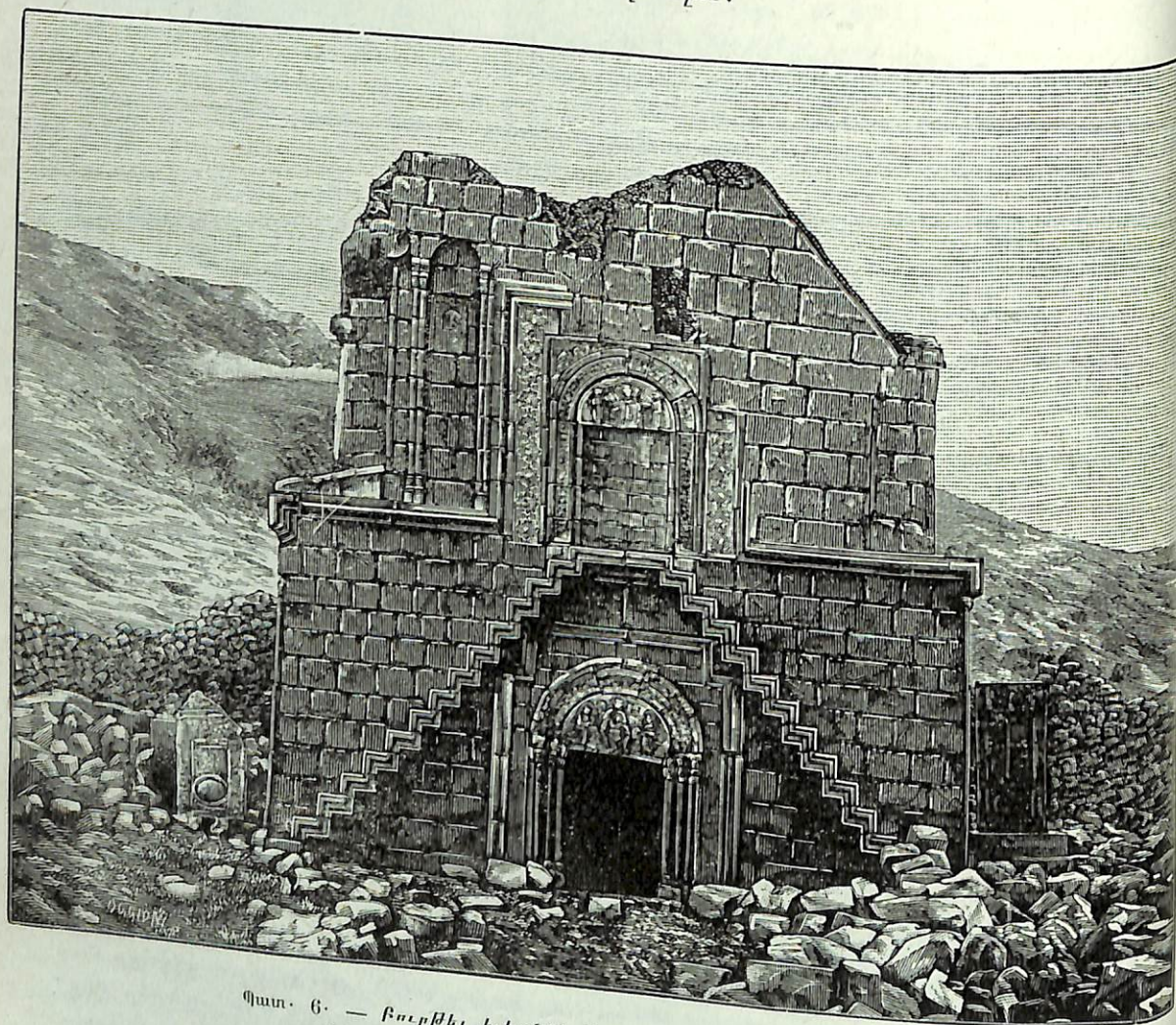

ման սանդուղներով օժտուած ըլլային Զուարթնոցը, Անիի Գաղկաչէն Ս. Գրիգորը:

Սանդուղներու հայկական այս ինքնուրոյն ոճին շինութիւնը կը կայանայ՝ քարէ երկու տախտակներու՝ մին հորիզոնական, միւսը ուղղաձիգ դիրքի մէջ իրարու վրայ շարելուն մէջ, ուղղանկիւն մը ձևացնելով: Այս տախտակները, բնական է, որմին մէջ բռնուած պիտի ըլլան իրենց մէկ ծայրէն: Այս երկու տախտակներուն իրարու հետ համադրութիւնը՝ կը կազմէ աստիճան մը, եւ այսպէս շարունակա-

բար, մինչեւ որ սանդուղը բարձրանայ վերի յարկը: Հոն՝ լայն սալաքար մը, ան ալ յառաջակարկառ դիրքով՝ որմին մէջ բռնուած, կը կազմէ Գալքիկը (palier):

Սանդուղի այս տեսակ աստիճանները կը շինուին նաեւ միակողմէ քարէ, ուղղանկիւնի տաշուածքով: Աստիճանին՝ պատէն դուրս յառաջակարկառ մասին տալով միայն հորիզոնական եւ ուղղաձիգ երկու թեւերը: Այս պարագային՝ որմին մէջ բռնուած մասը կը մնար քառանկիւնի հատուածով, որ աւելի ձեռնտու է որմը հիւսելու:

Պատ. 6. — Բուրթլու իշխանի՝ Ամաղուի երկայարկ եկեղեցին. նկատել արտաքին երկթեւ սանդուղը հայկական ոճով:

Ընդհանրապէս աստիճաններուն աղաւթ մնացած ծայրը՝ փողաքանդակով մը (rainure) զարդարուած եւ յղկուած կ'ըլլայ:

Սանդուղի հայկական ինքնատիպ այս դրութիւնը, շատ աւելի վերջերը, դէպի ԺԵ. դար, իր օրինակները ունեցաւ Եւրոպայի մէջ. մասնաւորաբար հիւսիսային Իտալիոյ մէջ, ուր դործածուած քարերը եղան մարմարիոնի տախտակներ, ճերմակ, դեղին կամ վարդագոյն:

Լուսանի Մայր եկեղեցիին մէջ, ԺԵ. Լոզան, Յուլիս, 1955

դարէն, նման սանդուղի մը օրինակը կայ, թէեւ բաւական նախնական կառուցուածքով մը:

Լիոնի մէջ կառուցուելու վրայ եղող հայոց եկեղեցին զարդարուած պիտի ըլլայ նման զոյգ սանդուղներով:

Ս. ձեւԱՀԻՐՁԵԱՆ

ԱՆԴԱՄ ԶՈՒԻՑԵՐԻՈՅ
ՃԱՐՏԱՐԱԳԷՏՆԵՐՈՒ ԵՒ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՆԵՐՈՒ
ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԼԱՅՈՑ ԱՂՕԹԱՄԱՏՈՅՅԻՆ

(Շար. տե'ս «Բազմավեպ» 1956, Թ. 1-2, էջ 22)

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԻ ԼԵԶՈՒՆ

1. ՅՈՒՆԱՐԵՆ: - 2. ԱՍՈՐԵՐԵՆ: - 3. ՀԱՅԵՐԵՆ:
4. ԽՕՍՈՒՆ ԲԱՐԲԱՌ: - 5. Ս. ԳՐԲԻ ԼԵԶՈՒՆ: - 6. ՀԱՅԵՐԵՆԸ ՅՈՒՆԱՐԵՆԻ ՀԵՏ:

1. — Յունարէն. — Հայերէն նշանադիրներու դիւտէն առաջ՝ մեր պաշտամունքի լեզուն երկու շրջան ունեցաւ. առաջինին մէջ կ'իշխէր յունարէնը, եւ երկրորդին՝ ասորերէնը: Հայաստանի աւետարանիչը Գրիգոր Լուսաւորիչ՝ մանկութենէն դաստիարակուած ի Կեսարիա Կապադովկացոց, ձեռն մեր աշխարհը յունական լեզուով եւ կապադովկեան ձեւով, զորս կարդէր նորածնունդ հայ եկեղեցոյ մէջ եւս: Միանգամայն փոյթ տարաւ ուսուցանել յունարէնը հայ պատանեկութեան՝ դրացի ասորերէնին հետ, վրէժ Ագաթանգեղոս.

«զոմանս յասորի դպրութիւն կարգեալ եւ զոմանս ի հելլէն» (625): Ասորերէնի պէտքը առաջ կու գար նոյն ազգի սրբազան մատենագրութեան կարեւորութենէն, զոր մեր ժառանգաւորները պէտք էին ուսումնի: Եւ եթէ հաւատանք Զենորի, Լուսաւորիչ իր հետ ասորի քարոզիչներ ալ կը բերէ (24). եւ ըստ Փաւստոսի՝ անոր աշակերտ եղած էր Դանիէլ քորեպիսկոպոս, եւ ասոր՝ Շաղիտա, երկուքն ալ ասորի (36, 218): Եւ անշուշտ այդ ասորիները իրենց լեզուով ալ կը վարէին: Ապացոյց Գլակայ վանքը, ուր մինչեւ 2 դարու վերջերը անոնք կը բնակէին. «եւ տունն այն, կը գրէ Յովհան Մամիկոնեան, ասորի գրով եւ պաշտամամք է վարեալ մինչեւ ի Թողելի», որ կը վտարէ Ասորիները ու կը հայացնէ ուխտը (59):

Սակայն յունարէնը կը շարունակէր ըլլալ մեր եկեղեցական լեզուն նաեւ Գրի-

գործի յաջորդներուն օրով, որոնցմէ երեքը իրեն պէս Յոյներու քով դաստիարակուած էին, եւ անշարժ պահեցին իրենց ընտանի այդ բարբառը մինչեւ Ներսէս, որով օրով, կը գրէ խորենացին, տակաւին «յունականաւն վարէին եկեղեցւոյ կարգը» (Գ. 19): Սա իր հաւուն նման «կարգէր ի տեղիս տեղիս դպրոցս յունարէն եւ ասորերէն յամենայն դաւառս Հայոց» ըստ Փաւստոսի (77), դիւրացնելու համար օտար լեզուներու լուծը: Այդ շրջանէն մնացորդ են անկապած հետեւեալ եկեղեցական յոյն բառերն ալ հայերէնի մէջ. որթի, պոստիւմեն, սաղմոս, կանոն, եկեղեցի, մատուռն, բեմ, ողորմեան, պենտեկոստէ, կղեր կամ կղերիկոս, եպիսկոպոս, արքեպիսկոպոս, կաթողիկոս, Բրիստոս, Պետրոս, սիւնհոգոս, մարտիրոս, հերետիկոս, հեթանոս եւ այլն. թո՛ղ աւելի հին դարերէ ընդունուած ուրիշ տառակ բառերը:

2. — Ասորերէն. — 368 թուականին՝ երբ Արշակ Բ. ի նենգաւոր գերութեամբ Պարսիկները խուժեցին եւ ժամանակ մը տիրեցին Հայաստանի(1), իրենց հայ արքանեակներէն ուրացեալ Մերուժան Արծրունի՝ անոնց թելադրութեամբ, կ'ըսէ խորենացին, «զորս միանգամ դիրս (յունարէն) գտանէր՝ այրէր, եւ հրաման տայր մի՛ ուսուցանել զգլորութիւն յունարէն... զի ամենեւին մի՛ լիցի Հայոց ընդ Յունաց ծանօթութիւն եւ հաղորդութիւն սիրոյ» (Գ, 19): Այդ օրէն յաջորդեց ասորերէնի շրջանը հայ եկեղեցւոյ մէջ, եւ աւելի ամրացաւ՝ երբ Հայաստանի 387ի երկուքի բաժանումով՝ պարսից եւ յոյն կայսրութեան մէջ՝ «չտային պարսիկ վերականգնել յոյն ուսանել դպրութիւն ումեք յիւրեանց մասինն, այլ միայն ասորի» (նոյն՝ Գ, 89): Եւ այնուհետեւ կը յարէ

(1) Փաւստոս, Գ. 89-90:

Փարպեցին, «պաշտօն եկեղեցւոյ եւ կարգացմունք զրոց ասորի ուսմամբ վարէին ի վանորայս եւ յեկեղեցիս Հայաստան ժողովրդոցս»: Այդ նպատակին համար հայ պատանիները՝ առ ի չլոյսէ ներքին զըպրոցներու՝ հարկադրուած էին «բազում թռչալօք եւ հեռալնաց ճանապարհօք եւ բազմաժամանակեայ դեղերմամբ մաշել զաւուրս իւրեանց ի դպրոցս ասորի գլորութեանց»: Եւ որ աւելի ծանր էր, ի հեճուելս այդ զոհողութեանց՝ եկեղեցական պաշտամունքէն «ոչ ինչ կարող էին լսել եւ օգտել ժողովուրդքն այսպիսի մեծ աշխարհի՛ յանլրութենէ լեզուին ասորւոյ» (36). մինչ յունական բաժնին մէջ կը շարունակէին «վարել յունական դպրութեամբ՝ եւ ոչ ասորւով», ըստ խորենացւոյն (Գ, 89): Այդ լեզուն եւս պարզեանց մեղի եկեղեցական բառերու խումբ մը. քահանայ, քարոզ, ոսրունայ, շաբաթ, ուրբաթ, ծոմ, սատանայ եւն... եւ աստուածաշնչական յատուկ անուններու ասորական հնչումները, Ծմաւոն, Ծուշան, Ծիլա, Ծաւշ, Ծամրոտացի եւ ուրիշներ. թո՛ղ ոչ եկեղեցական բառերն ալ:

3. — Հայերէն. — Մաշթոց, մեծ աւետարանիչ Հայաստանեայց, տեսաւ եւ զղաց իր ազգին այդ բարոյական ծանր վիճակը. եւ «սիղծկացեալ յանձն իւր» կը գրէ Ղազար, ձեռնամուխ եղաւ դարմանել զայն՝ ստեղծելով հայ նշանադիրները, եւ ի վեր անցընելով տոհմային լեզուն, «որով հնար էր ինքեան ձայնիւ եւ ոչ մուրացածոյ բարբառով՝ շահել զոգիս աւանց եւ կանանց առ հասարակ յամենայն եկեղեցիս բազմութեանն» (36): Այլուր ճշգրտեմք անոր կերտած ալբուրներն ծագումն ու հանգամանքը, որ ունի 21 յունական տառ, եւ 15՝ վարդապետէն շինուած(2): Հազիւ պատրաստուած այդ՝

(2) Ուղղագր. եւ առոգան. հայերէնի մէջ, էջ 49-63:

անձնատուր եղաւ իր աշակերտներուն հետ, կը պատմէ անոնցմէ մին՝ Կորիւն, Սամուատի մէջ իսկ՝ թարգմանութեան Ս. Գրքի(10). որով կը յաւելու Փարպեցին «որպէս ի խաւարէ՝ յասորի տանջանացն դերձեալք ի լոյս՝ խնդային» բոլոր հայք (43): Իրաւունք ունինք այդ թարգմանութիւնը համարելու ասորերէնէ, որ թարգմանիչներուն ընտանի լեզուն էր. եւ դեռ տկար էին յունարէնի մէջ, եւ յետոյ պիտի երթային զարգանալու Յունաց կողմերը, «ուր եւ ուսեալք եւ տեղեկացեալք թարգմանիչս կարգէին ըստ հելլենական լեզուին», կ'ըսէ Կորիւն (21):

Ղազար լուրթեամբ կ'անցնի այդ առաջին թարգմանութեան վրայէն, եւ կը ձառնէ ուրիշի մը մասին՝ զոր կատարեց յետոյ Ս. Սահակ՝ ըստ խնդրոյ Մաշթոցի եւ ազգին. այն է «թարգմանել զաստուածաշունչ կտակարանս ի յոյն լեզուոյ ի հայ բարբառս». ըստ որում և թմանանից յունարէն թարգմանութիւնը մեծ յարգ կը վայելէր ընդհանրական եկեղեցւոյ մէջ, եւ Հայերը չուզեցին գերծ մնալ անկէ. զոր եւ ի գլուխ հանեց հայրապետը (44-46). եւ այն՝ հապճեպով գտնուած յոյն բնագրէ մը: Իսկ երբ յետ Եփեսոսի ժողովին՝ թարգմանիչները բերին Հայաստան լատին օրինակներ յունարէնին, Սահակ, կը յարէ Կորիւն, «զյանկարծադիւս ըզփութեանակի թարգմանութիւնս հաստատէր» կամ կը ճշգրտէր նոյնը «ճշմարիտ օրինակօք» եւ օժանդակութեամբ յիշեալ հելլենագիտաց: Անոր հետ միանգամայն կը հայացնէ «զեկեղեցական գրոց գումարութիւնն» (21), որով իմանալու ենք մեր արարողական մատենաները, եւ նոյն հելլենալատ թարգմանչէն, որով եւ յոյն բնագիրներէ, որոնք աւելի հաճելի էին մեր ազգին՝ քան ասորականները:

4. — Խօսումն բարբառ. — Այն լեզուն՝ որով թարգմանուեցան, եւ որ դարձաւ

հայ եկեղեցւոյ պաշտօնական բարբառը, էր դարուն կենդանի ձայնը իր ազնուագոյն եւ չքնաղ ձեւին մէջ, եւ ոչ նորակերտ զանդուած մը, ինչպէս թուեցաւ ոմանց: Որովհետեւ լեզուները յանկարծակի չեն կարող ստեղծուել, այլ դարերու կը փափաքեն: Եւ հարկ է որ ապրին կա՛մ բերանի կա՛մ գրի մէջ: Եւ որովհետեւ մենք գիր չունէինք, ուրեմն իսկապէս խօսուն էր այդ բարբառը: Արդէն Մաշթոցի նպատակն էր Ս. Գրքը տալ ազգին ձեռքն «ինքեան ձայնիւ» եւ ոչ մուրացածոյ բարբառով, որմէ պիտի չզանազանէր նորահնար լեզու մը. եւ կտակարանները թարգմանութիւնով, կ'ըսէ Կորիւն, «հայրաբարբառք հայերենախօսք գտան» (13): Արաբաք հայերենախօսք գտան, որուն հետ կարատեանն էր այդ լեզուն, որուն հետ կային նաեւ դաւառական, ինչպէս Հայոց սահմանակից Մարաց «խեցրեկապոյն եւ սահմանակից Մարաց» խօսածը (12): Անշուշտ այդպիսի զանազանութիւններ եւս պատճառ եղան՝ որ Հայաստանի բոլոր կողմերէն ուսումնասէրներ ընթանային վաղարքէն ուսումնան արարատեան, «ի բաշարատ՝ ոստանն արարատեան, «ի բաշարատ՝ ոստանն արարատեան Աստուծոյ» (13) եւ հայկական ազնիւ բարբառին, որ ըստ մեր բախտին՝ կը գտնուէր իր բարբառութեան գերազոյն կատարին վրայ, եւ մնաց յաւերժարար արմատացած Աստուածաշունչ մատենաներու, զանազան թարգմանութեանց եւ եկեղեցական պաշտամունքներու բազմաթիւ մասերուն մէջ, որոնց վրայ հետզհետէ աւելցան ուրիշներ՝ նմանող ու տկար դասականով:

5. — Ս. Գրքի լեզուն. — Արժանի է առանձին ուշադրութեան, նկատելով իր մեծ բաժինը հասարակաց աղօթքին մէջ: Սահակեան վերջին արագրութիւնը ի կողմնադիրներէ, որոնք աւելի հաճելի էին մեր ազգին՝ քան ասորականները:

տէն՝ Հայերէն եւ յունարէն կարդալու նաեւ Տարսոնի իր եկեղեցւոյն մէջ, ուր Յունաց բաղմութիւն մը ներկայ կ'ըլլար Հայոց հետ: Իսկ իշխանը թոյլ չտուաւ, կ'ըսէ ինքն իսկ՝ անոր ուղղած նամակին մէջ. ու ներսէս չընդգրկեցաւ անոր հրամանին (236-237): Սակայն այդ պաղատան հետզհետէ դարգացաւ ու զօրացաւ Կիլիկիոյ մէջ, գուցէ իր իսկ թելադրութեամբ. եւ Վիլլերբրանդ՝ որ 1212ին առաջիկայ կը գտնուէր հոն ջրօրհնէքի հան-

դէսին, եւ Յոյները խառն Հայերու հետ, տեսաւ՝ որ «ընթեռնուն զաւետարանս եւ զթողութիւն յունարէն եւ հայերէն» (5): Որով այդ նորոյթն ալ երեւցաւ ժամանակ մը Հայ արարողութեան մէջ, լսեցնելով Հայ աղանջներու՝ Դ. դարէն ի վեր լուծ հելլեն բարբառը, զոր գոնէ Կիլիկիոյ ազնււականն ու դարգացած դասը կը հասկնար, ինչպէս ունինք փաստեր:

Հ. ՎԱՐԴԱՆ ՀԱՅՈՒՆԻ

(5) Հ. Դ. Ալիշան, Սիսուան, 476:

(Շարունակելի)

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն

Մարտի 26 եւ 27 օրերուն, գարնանային առաջին ծիծեռնակներուն հետ, վեներտիկ այցելեց Էջմիածնի Կաթողիկոս՝ ՎԷՀ. Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա. ՊԱՆՈՍԵԱՆ:

Հայաստանէն սիրոյ ողջոյններ եւ նուէրներ բերաւ Սուրբ Ղազարու Ուխտին, եւ ջերմօրէն պատուեց Մեծն Միսիքարի եւ Ալիշանի խնկաւէտ շիրիմները:

Նշանակալից նառերով դրուատեց Միսիքարեան մշակութային եւ կրթական գործունէութիւնը, ի տես Ս. Ղազարի ազգային արժէքաւոր գանձերուն, եւ Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարանի մէջ քափուած ազգանուէր վաստակներուն:

Վանքի Ոսկեմատեանին մէջ յուզումով արձանագրեց ամամոգանակի տողեր:

Յաջորդ թիւով՝ մանրամասնութիւնները այս աննախընթաց այցելութեան:

ԹՈՂՈՒԹԻՒՆ

Խնդրեցի ես մարդկութենէն թողութիւն
Վերադարձող ինչպէս որդին անառակ.
Ես չեմ կրնար վիշտով իջնել հողին տակ
Եւ սուրբի պէս ակնկալել յարութիւն:

Ինձ այն ատեն պիտ' ըլլայ հողն օրօրան
Երբ բաժնուիմ շողերու պէս աշխարհէն.
Երբ ծաղիկներն ինձ համար միշտ հառաչեն
Եւ զիս փնտռէ ամէն օր լոյսն առաւելան:

Սիրտըս խաղաղ, ես ոչ մէկուն թշնամի
Միշտ օրհնելով պիտի յիշեմ այս աշխարհէն.
Եւ եղբայրներ, ձեր ներումի սուրբ բարբառն

Երկինքի մէջ պիտի պարզեմ ծիրանի.
Եւ երբ փորեն շիրիմիս քով ա՛յլ չիրիմ,
Պիտի՛ դռնէմ, բարի եկար, եղբայր իմ:

ԵՍ ԿԸ ՄԵԿՆԻՄ

Ես կը մեկնիմ մաս մ'հողիէս թողնելով,
Ուղիներէ ուղիներ,
Ինձ կը նայի արեւն որբի աչքերով,
Դէմքին քաջած սեւ ամպեր:

Իմ արտէս ալ կը պարպուին տենչ ու խոհ,
Յամքելու մօտ առուի պէս,
Կը սաւառնի աշխարհս դէպի երեկոյ
Ըսկըսելով աչքերէս:

Մինչ սիւղը դեռ կ'արտասանէ քերթումներս
Շուքերուն մէջ թափանցիկ,
Կ'առեւանդեն ծաղիկներն իմ երազներս

Իբրեւ վախճան եւ դալիք:
Ես կը մեկնիմ, ես կը մեկնիմ թողնելով
Ամէն տեղ սէր ու գորով: